

Salsa, samba, pop: ez itt a spanyol Harlem,
itt minden ünnep kifulladásig ünnep,
itt karácsony éjjel hatéves gyerekek
táncolnak részeg szüleik között reggelig.

Spanyol Harlemben lakom: sem a fodrász,
sem az eladó nem tud angolul; minden piszkos,
kopott és szegény, de a padláson helye van
a hajléktalannak: ma övé a maradék.

A pesti karácsony: idegeskedés. Egész nap
rohanni, takarítani, kimerülni. Elkészül-e
a vacsora, hogy utána politikába
feszüljön az a kis ünnep is, ami volt?

Így hát idegen ez a riói szentesti pezsgés,
az emberekben vér kering, tequilla- és
szenteltvíz-gőz csapódik le az izzadt testekre,
és a karácsonyi zsoltártól visszhangzik a ház.

A SVANKRÓL

Az itt közölt művek az úgynevezett *Schwank*, magyaros átírásban *svank* műfajába tartoznak, ami *tréfás elbeszélést* jelent *versben vagy prózában*. A szót a német nyelv általában is használja a tréfa, móka megjelölésére, a XIX. század vége óta pedig olyan helyzetre vagy típusra épülő komédiára is vonatkoztatják, amely a burleszkhez, a farce-hoz áll közel. A *Schwank* szó a *lenget*, *lendít*, *lóbál* jelentésű *schwingen* igével rokon, s eredetije, a középfelnémet *swanc* lengő mozgást, kardcsapást, átvitt értelemben pedig vidám *visszavágást*, elmesés *odasuhintást* jelentett.

Az emberek minden időben és a világ minden táján szerettek tréfálkozni, csipkelődni és vidám történetekkel mulattatni egymást. Az ókorból és a keleti irodalmakból vett példák is meggyőzően tanúskodnak erről. Nem volt kivétel a keresz-

tény szellemmel átitatott középkor sem, csak akkor a humor, kiváltképpen pedig annak írásos formája hosszú évszázadokra háttérbe szorult. Az áttörés a XI. és főként a XII. század folyamán, a hatalom központosítása terén élen haladó Franciaországban ment végbe, a tréfás, sikamlós tartalmú verses elbeszélés, a *fabliau* elterjedésével. Ez a műfaj szolgált mintául a német svank számára, hogy a tréfás elbeszélés aztán az ottani kedélyt sajátosan kifejező s minden más műfajnál kedveltebb és hosszabb időn át fogyasztott szellemi táplálékká váljon.

Latin nyelvű svankokból szép számmal akadt már a X. századi Németországban is, például a HÓGYERMEK-RŐL, az EGYÖKRÖS PARASZT-RŐL vagy a HAZUGMESTER-RŐL szóló. De más latin nyelvű irodalmi művekben, így a 885 körül keletkezett GESTA KAROLI-

ban vagy az 1023-ra tehető FECUNDA RATIS-ban is előfordultak svankszerű részek. Anyanyelvű svank a XIII. századra alakult ki a vándorköltők seregének buzgó tevékenysége nyomán. A névtelenek tömegéből elsőnek egy Stricker nevű (a szó meseszöveget vagy kóborlót jelent) vándorköltő emelkedik ki 1230 körül PFAFF AMIS (Amis pap) című könyvével. Ez a kiválóan sikerült mű verses svankgyűjtemény formájában találja a műfajt. Stricker hőse egyszerű, jelentéktelen papocska, amíg fölöttesének, a püspöknek feltékenysége fel nem támasztja benne a fenegyereket, s végig nem szélhámoskodtatja vele az egész ismert világot.

Mivel a svank zászlóvivői, a vándorköltők, csakúgy, mint francia földön, Németországban is főképpen az állástalan klerikusok köréből kerültek ki, aligha véletlen, hogy *Amis pap*nak több mint kétszáz év múlva (1470-ben) is követője akadt Philipp Frankfurter hőseinek, a *kalenbergi pap*nak személyében. Nem kell azonban azt hinni, hogy a katolikus egyház tétlen céltablája maradt a vándorköltők gúnyoldódókedvének: ugyancsak a XIII. század óta léteztek oktatási és prédikációs célokra használt svankgyűjtemények is, és népszerű segédeszközök maradtak egészen a XVIII. századig.

A svank fejlődése azonban a továbbiakban mindinkább a szórakoztatás felé haladt. Bár a XIII. és XIV. század irodalmában még mindig az oktató-nevelő tendencia maradt túlsúlyban, az egyre befolyásosabb polgári réteg mohó igénye a könnyű, szórakoztató művekre szinte kielégíthetetlennek tűnt. A XV. század második felétől kezdve pedig a könyvnyomtatás feltalálásával minden addiginál nagyobb lendületbe jött az olvasási kedv. A svank, ez a tömör s az anekdotához, vicchez, meséhez hasonlóan csattanóval ellátott tréfás történet, amely témáját előszeretettel meríti a mindennapok gyarló emberének világából, kiváltképpen ka-

pós fogyasztási cikké vált. Nem is volt már igény a verses formára, mindenekelőtt a mese kellett. Legkedveltebbek továbbra is az egy-egy központi alak köré szerveződő svankgyűjtemények maradtak. A XV. század műfaji újdonságának, a *népkönyv*nek első reprezentánsai is közülük kerültek ki. Ilyen volt a század elején egybegyűjtött NEIDHART FUCHS, amely Neidhart von Reuenthalnak, a XIII. század elsőfele kedvelt Minnesängerének a pór leányok és asszonyok körében lezajlott gáláns kalandjait, illetve a sértett szeretőkkel és férjekkel vívott csetepatéit taglalja. S ilyen volt a német szellem még ennél is jellemzőbb kifejeződése, a TILL EULENSPIEGEL. Hőse a XIV. században Braunschweig környékén született, paraszti származású mesterlegény, aki sokáig sehoh sem túrta az egyhangú robotot, nyers és agyafúrt csínyeiről lett híres. Főleg az őt vándorlása során szolgálatukba fogadó különféle szakmájú céhmestereknek okozott érzékeny károkat azzal az egyszerű fogással, hogy szó szerint hajtotta végre parancsait. A kalandjait egybefoglaló népkönyv 1515-ben jelent meg.

A XV. század folyamán a svanknak egy másik közeli rokona alakult ki külföldön, ezúttal Itáliában, a latin nyelvű *facetia* (kötekedés, csipkelődés), amellyel a művelt humanisták fűszerezték társasági alkalmaikat. Ezt a prózában írt tréfás, anekdotaszerű elbeszélést, mely többnyire valamely sikamlós történetet ad elő, a hangvétel és forma finomsága, a nyelvezet választékossága különbözteti meg a prózai svankok többségétől. Német földön a tübingeni egyetem professzora, a csiszolt humanista formát népies tartalommal ötvöző Heinrich Bebel (1472–1518), valamint a humanista dráma terén kitűnt Nikodemus Frischlin (1547–1590) volt a *facetia* legjelesebb művelője. Az ottani szellemi légkör azonban nem kedvezett a műfajnak, a *facetianak* inkább csak a témája, mint műformája keltett érdeklődést.

A svank a XVI. században ért el népszerűsége csúcsára, amikor a nyelvben és tartalmában legmélyebbre süllyedt. A műfajt a teljes igénytelenségből a méltán nagy hírű nürnbergi csizmadiamester, Hans Sachs (1494–1576) ragadta ki. Tartalmában megújította, rokonszenves egyensúlyt teremtvé a szórakoztatási és tanító szándék versenyében, s visszaadta a svank már-már feledésbe merült verses formájának becsületét. Kétségtávol ő a XVI. századi svank, de talán az egész svankköltészet legnagyobbja. A tartalom megújításánál főleg Johannes Pauli 1522-ben megjelent erkölcsjavító szándékú prózai svankgyűjteményére, a SCHIMPF UND ERNST-RE (CSÚFSÁG ÉS VALÓSÁG) támaszkodhatott, a verses hagyomány terén pedig mindenekelőtt két mesterdalnok elődjének, Hans Rosenplüt puskaművesnek (†1473) és Hans Folz borbélymesternek (†1513) idevágó műveire.

A Hans Sachsról elmondottak nem jelentik azt, hogy munkássága nyomán a szórakoztató tendencia és a prózai forma visszaszorult volna. Íme egy kis ízelítő a még életében megjelent népszerű prózai svankgyűjteményekből. Legtöbbjének már a címe is egyértelműen utal rá, hogy milyen célra készült: Jörg Wickram: ROLLWAGENBÜCHLEIN (KEREKESKOCSI-KÖNYVECSKE, 1555); Johann Frey: GARTENGESELLSCHAFT (KERTI TÁRSASÁG, 1556); Martin Montanus: WEGKÜRZER (ÚTKURTIÓ, 1557); Michael Lindener: RASTBÜCHLEIN (PIHENŐ KÖNYVECSKE, 1558); Walentin Schumann: NACHTBÜCHLEIN (ÉJJELEI KÖNYVECSKE, 1559); Hans Wilhelm Kirchlhof: WENDUNMUTH (KEDVDERÍTŐ, 1563).

Hasonló mondható el a két századvégi svanktartalmú népkönyvről, az ismeretlen elzászi szerzőtől származó, 1597-ben megjelent LALEBUCH-ról (BOLONDKÖNYV) és egy évvel később kiadott SCHILDBÜRGERBUCH-ról (SCHILD POLGÁRAI). Ez utóbbinak sem ismeretes a szerzője, és szintén a bolondhagyományra épül: néhány újabb

svankkal bővíti az előbbinek anyagát, s a történeteket a szászországi Schild városába koncentrálja. Schild város asszonyai megelégedvén, hogy híresen bölcs férjeiket egyre-másra tanácsadói szolgálatra szólítják el oldalukról, elérik, hogy azok ostobának tetsessék magukat. A csel azonban visszaüt: a tettetés megszokássá válik, és Schild város polgárai valóban elbutulnak.

A XVII. századi művelt költészet, a barokk világa a maga új művészi törekvéseivel aztán elfordul az előző századtól, és nagy írójának, Grimmelshausennek (1622–1676) ezt a műfajt is ápoló kezdeményezései ellenére a svank az egész népszerű irodalommal együtt háttérbe szorul. A XVIII. század, a felvilágosodás százada azonban, a polgári törekvések megújulásával, újra zászlajára tűzi. Ahogyan Goethe Hans Sachstól, úgy élesztik fel a svankot is. Hagedorn (1708–1759), Gellert (1715–1769) és Wieland (1733–1813) vidám elbeszéléseiben a műfaj tárgyában és klasszicista formaművészetében egyaránt megújul, és visszatér a rímhez is.

A hat évtized alatt több mint hatezer kisebb-nagyobb művet alkotó Hans Sachs tréfás elbeszéléseit SÄMTLICHE FABELN UND SCHWÄNKE (HANS SACHS ÖSSZES MESÉJE ÉS SVANKJA) címmel hat kötetben jelentette meg 1893 és 1913 között Edmund Goetze és Carl Drescher. A hat kötet közül azonban csak az első kettő tartalmaz valódi svankokat, azaz strófászerkezet nélküli párrímes versekbe foglalt humoros elbeszéléseket, a másik négyet a svanktartalmú mesterdalok töltik ki, amelyeket főként a strofikus elrendezés és a mesterkétebb, a dallamtól függően bonyolult rímképlet különböztet meg emezektől. Tartalmilag egyébként a svank és a mesterdal műfajában közölt anyag részben az is fedi egymást.

Az első két kötet időrendben sorjázó versei közül az első számúnak keletkezési éve 1527, az utolsónak, a háromszáz-

nyolcvanhetes sorszámúnak pedig 1566. Négy évtized alatt tehát mintegy négyszáz svankot írt a költő. Ennél a hozzá képest nem is olyan túlzott mennyiségnél jóval figyelemreméltóbb az a változatgazdagság, amit ezek közt a széles körből válogatott egyedi svankok közt tapasztalhatunk. Az autodidakta Hans Sachs mindent megtanult a hazai és külföldi irodalom régebbi és kortársi alkotásaiból, amire csak szüksége volt minden tekintetben imponáló életműve létrehozásához. Jól látni ezt svanktermésében is, amely számos hagyományos és újabb keletű műfaj eredményét szintetizálja.

Az említett kötetek címében szereplő *Fabel* nem egyszerűen a mesét, hanem ennek egyik nagy hagyományú alfaját, az *állatmesét* jelenti. Ezt az Aiszóposz nevével fémjelzett műfajt a középkorban elsősorban nevelési céllal művelték. Egyik legkedveltebb és leghumorosabb fajtája az, amelyben a kicsi és ravasz állat túljár a nagy állat eszén. Már Ulrich Boner berni domonkos barátnak a XIV. század közepén összeállított EDELSTEIN (DRÁGAKŐ) című gyűjteményében is előfordulnak olyan svanktöltetű állatmesék, ahol az állatszereplők mellett emberszereplők lépnek fel. Hans Sachs két kortársa, Erasmus Alberus és Burkhart Waldis német környezetbe helyezi az aiszóposzi témákat, az állatfigurákat pedig teljesen emberivé formálja. Hans Sachs a maga svankjainak közel negyed részében szerepeltet állatfigurákat vagy állatokat, emberekkel együtt.

A *svankmese* olyan mese, amelyben a csodás elem háttérbe szorul a svankszerű mögött. Idetartoznak a már említett *svanktöltetű állatmesék* mellett a *bolondmesék*, *hazugmesék*, *legendamesék*. Ez utóbbiak közé sorolhatók a Szent Péterről szóló svankok, melyekben a szent a korlátolt emberi nem képviselőjében szembehelezkedik az Úrral, és természetesen a rö-

videbbet húzza. (Ilyenből összesen három van: a SZENT PÉTER ÉS A KECSKE, a SZENT PÉTER MEG A ZSOLDOSOK, valamint AZ ÚR, SZENT PÉTER MEG A LUSTA PÓRLEGÉNY.) Idetartoznak továbbá a rászedett ördögről szóló mesék. Az ismert történelmi személyekhez kapcsolódó tréfás történeteket *svankmondának* nevezik.

A mindennapi ember gyarlóságait többnyire a *svankelbeszélés* segítségével figurázza ki Hans Sachs. Ezek a témák a legéletközelebbiek, a kölcsönzött anyagon túl itt található a legtöbb olyan tréfás elbeszélés, amelynek forrása saját élettapasztalata. A legkülönfélébb figurák, élethelyzetek, összeütközések adnak egymásnak találkozó keretében. Ez a színtere a nemek harcának, az általában női győzelemmel végződő házastársi civódásnak, de a mester-inas, úrnő-cseléd lány, nemespolgár-paraszt, pap-laikus, orvos-beteg közti küzdelem, tehát a társadalmi rendek közti harc is itt van elemében. No és a hét főbűn, amelyhez Hans Sachs-nál még további kettő, kapzsiság és féltékenység sorakozik ugyanilyen súllyal! S ezzel – a bűn egyenlő bolondság, humanista elve alapján – a nagy hagyományú *bolond* tematikához érkezünk, amelyet a közlésünkben szereplő művek közül A BOLONDOK FEREDŐJE képvisel. Till Eulenspiegel hírhedt kalandjai közül kilenc szerepel a svankelbeszélések között. S a reneszánsz novellisztika hatása is ebben a műfajváltozatban csapódik le, például Boccaccio APÁCAFŐKÖTŐ-jének Hans Sachs-i variánsaként.

E megejtő naivitással, melegszívű humorral átszótt történeteknek a nemzetközi hatáselemzése jórészt még hiányzik. Pedig a Grimm testvérek meséitől kezdve Arany János JÓKA ÖRDÖGÉ-jéig mindenütt tetten érhetők. Az ÚR, SZENT PÉTER ÉS A LUSTA PÓRLEGÉNY témájára például ízes erdélyi népmese épül.

Mann Lajos